

МОДЕЛ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА

Б. В. ТОШЕВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Законът за висшето образование е приет през 1995 г. С него България стана част от европейското образователно пространство, където висшето образование е структурирано в три цикъла: (1) основен, който води до образователната и квалификационна степен „бакалавър“; (2) допълнителна квалификация и специализация, която води до образователно-квалификационната степен „магистър“ и (3) научна подготовка, която завършва с образователната и научна степен „доктор“. През годините този закон показва дефекти, свързани главно с невъзможността държата да упражнява контрол върху дейността на държавните висши училища, която често не е интерес на обществото. Затова приемането на нов закон за висшето образование е належаща необходимост. Тази статия предлага нов модел на управление на държавните висши училища.

Keywords: act of higher education, university management, rector and prorector

Въведение

“Education and research belong together” – необходимостта от провеждане на световно разпознаваема научна дейност отличава висшето училище от всяка друга образователна или квалификационна структура. Разпознаваемата научна дейност и получаваните нови научни резултати носят престиж на изследователите, на институцията, в която работят, на страната; съпътстващо, само на тази основа, може да се подготвят специалисти с висока квалификация, така се изгражда и националната интелигенция – от университетите се определя технологичното и културното развитие на държавата. Целесъобразно е висшите училища да бъдат ситуирани на *две образователни писти – писта на пълните университети и писта на по-тясно специализираните висши училища* (Toshev, 2015).

Три са основните области на науката: *природни науки (science), обществени науки (social science) и хуманитарни науки (art and humanities)*. И трите области са представени в *пълните университети*; една или две от тях са представени в *специализираните висши училища*. *Природните науки* изследват неживата и живата природа, процесите в природата и възможните технологични развития; *обществените науки* изследват обществото и процесите в обществените системи; *хуманитарните науки* са насочени към разбиране на човека и неговата душа.

Висшето образование в България е част от европейското образователно пространство. С Болонската декларация (1999 г.) българското висше образование е структурирано в три степени: *образователно-квалификационна степен „бакалавър“* в 4 години (или 3 години) (широкопрофилно университетски тип образование, заменило стария модел на тесните квалификации и специализации (1947-1999)); *образователно-квалификационна степен „магистър“* в 3 семестъра

(допълнителна специализация и квалификация в определени тематични области, съобразени с научния капацитет на висшето училище); *образователна и научна степен „доктор“* в 3 години (подготовка на специалисти с най-висока квалификация за научния сектор, индустрията и икономиката; подготвят се единствено в пълните университети в области, в които университетът има акредитирани програми за обучение на студенти в първата и втората степен на висшето образование).

Българските висши училища са *автономни* – държавата или други обществени структури не се намесват в научния и учебния процес – няма намеса в научната проблематика и в начините на провеждане на научните изследвания и няма намеса в учебния процес относно вида и инструментите на неговата реализация. Но висшите училища *не се независими* от държавата и обществото – те са длъжни редовно да се отчитат за действията си и получените резултати в научната и образователната сфера пред тях.

Нов закон за висшето образование трябва да определи единен модел за управление на държавните висши училища. Този модел (а и закона в неговата цялост) трябва утвърждава европейската същност на българското висше образование, произтичаща и от членството на България в Европейския съюз. Затова при конструирането на модела на управление на университетите и при определянето на останалите нормативни правила водещо начало трябва да има българската университетска традиция – част от европейската университетска традиция до 1947 г., и съвременната организация на висшето образование в останалите страни на Европейския съюз. Замърсяването на нормативната база на висшето образование с други елементи от образователни системи вън от Европа (в Азия, Америка или другаде) не е целесъобразно.

Примерен модел на управление на държавните висши училища

Ректор и проректор

Ректорът е научно световно познат професор, глава на университетската власт, председател на Академичния съвет. Научният престиж на ректора привнася международен и национален престиж към институцията, която той представя. Той се избира и назначава за срок от две години. За да се осигурят условия ректорът да насочи изцяло вниманието си към възходящото развитие на висшето училище и за да се избегне евентуален конфликт на интереси, ректорът в мандата му се освобождава от научна дейност, което, поради невъзможността за отделяне на научната от учебната дейност, го освобождава и от учебна дейност. След изтичане на мандата му, ректорът ще остане заместник-председател на Академичния съвет в качеството му на Проректор. По този начин се осигурява приемственост в управлението на университета. Ако ректорът по научна квалификация е в областта, например, на природните науки, то проректорът ще бъде представител на обществените и хуманитарните науки. Проректорът председателства Академичния съвет при отсъствие на Ректора.

Академичен съвет

Академичният съвет, освен ректора и проректора, включва деканите на факултети и представители на академичния състав на висшето училище. Академичният съвет е оперативен орган на управление на висшето училище. Неговият състав и отговорности се определя със специален правилник.

Общо събрание на висшето училище

Общото събрание включва представители на професорите, доцентите, асистентите, студентите от всички степени на висшето образование и служителите на висшето училище. Неговият състав и

отговорности се определят със специален правилник. Новоназначеният ректор докладва програмните си намерения за развитието на университета пред Общото събрание. В края на първата година и в края на втората година от мандата на ректор, той отчита пред Общото събрание дейността си. Решенията на Общото събрание се вземат с обикновено мнозинство. Един месец преди края на мандата на ректора Академичният съвет с абсолютно мнозинство (2/3 от състава) определя измежду най-възрастните професори новият председател на Общото събрание на висшето училище.

Ректорат

Канцеларията на Ректора е прието да се нарича Ректорат. В Ректората има две ключови фигури: Началник на канцеларията и Финансов квестор. *Началникът на канцеларията* се посочва от Академичния съвет, но се назначава от Министъра на образованието и науката. Началникът на канцеларията не може да взема самостоятелни решения, но с него връзката на университета с Министерството става по-близка и действена, с което се гарантира спазването на законите при администрирането на висшето училище. *Финансовият квестор* се назначава от Министъра на финансите. И той не може да взема самостоятелни решения, но с неговото присъствие се гарантира на Ректора, че използването от Университета на целевите държавни финансови средства е целесъобразно и е в съответствие със законите на страната.

Обществен съвет и избор на нов ректор

Общественият съвет е отговорен за стратегическия контрол върху висшето училище. Той обсъжда и утвърждава предлаганата от Ректора и Академичния състав стратегия за развитие на висшето училище, приема предлагания от Ректора и Академичния състав бизнес план, приема годишните отчети на Ректора. Годишните отчети се обсъждат и от Общото

събрание на висшето училище, както е посочено по-горе, като там се съобщават и препоръките и заключенията на Обществения съвет по тези документи.

Общественият съвет е в следния състав: трима научно разпознаваеми професори от академичния състав на висшето училище, определени от Академичния съвет, двама професори, определени от Председателя на Българската академия на науките, един представител, определен в Комисията за наука и образование към Народното събрание, един представител, определен от Министъра на образованието и науката и двама представители, обсъдени в Общинския съвет и предложени от Кмета на общината, където се намира висшето училище. Този деветчленен съвет се председателства от професор от състава на висшето училище; заместник-председател е лице въвн от академичния състав на висшето училище.

Как изглеждат годишните отчети на този съвет, върху примера на Университета в Хамбург, може да се види тук:

<https://www.uni-hamburg.de/uhh/organisation/gremien/hochschulrat/ge49.pdf>

<https://www.uni-hamburg.de/uhh/organisation/gremien/hochschulrat/ge50.pdf>

<https://www.uni-hamburg.de/uhh/organisation/gremien/hochschulrat/ge51.pdf>

Главната задача на Обществения съвет е да предложи *новия ректор* на висшето училище. Това трябва да стане примерно два месеца преди приключване на мандата на ректора на висшето училище. Предлагат се двама професори от една и съща научна област от академичния състав на висшето училище или въвн от него (от друго висше училище в страната или чужбина). Примерно, ако ректорът, чийто мандат изтича, е от природните

науки, то направените предложения трябва да бъдат за професори от обществените и хуманитарните науки.

Избор и назначаване на новия ректор

Има още една организационна университетска структура, която е само с едно задължение – да избере с абсолютно мнозинство (2/3 от състава) новия ректор. Тази структура е *Събрание на научно доказалите се университетски професори*. (При нашите условия се очаква, че това не са всички академични лица, които заемат академичната длъжност „професор“). А в това събрание ще членуват само професори, защото се знае, че „ректорът е първи между равните“, т.е. нормално е само „равните“ да избират „първия“.

Вече съществува обективна възможност да се провери дали едно академично лице има или няма международна научна разпознаваемост. Вторични литературни източници, където се извършва реферирание и индексирание на първични научни списания и книги, приети за тази цел след инспекция по научни и издателски критерии, дават такава информация. Проверката се прави безотказно и бързо и тези източници са три: Thomson Reuters (Web of Science) (САЩ), Elsevier (SCOPUS) (Европейски съюз) и Google Scholar Citations (Международен вторичен литературен източник).

Вече са въведени около 70 наукометрични индикатора. Нито един от тях не дава информация за значимостта на дадено научно изследване и получените в него нови научни резултати. Има, обаче, поне два индикатора, които могат да се използват за целите на индивидуалната научна преценка – индексът на Хирш, h и индексът $i-10$. Числото h дава броят на публикациите на даден автор, всяка от която е цитирана от други автори поне h пъти; числото $i-10$ дава броят на публикациите на даден автор, всяка от

която е цитирана 10 или повече пъти. От тези дефиниции следва, че числените стойности на тези показатели доказват международната научна разпознаваемост на хората, имащи научна дейност. Абсурдно е да има професори, без значение каква е научната област, в която се проявяват, с $h=0$ или $i-10=0$. Това означава, че международната научна общност не разпознава тези хора като свои членове. Проблем на България е наличието на голям брой академични лица с такива „нулеви“ показатели. Впрочем тяхното масирано присъствие в българските университети, особено в обществените и хуманитарните науки, е причината българските висши училища да не присъстват в световните университетски класации.

И така предложенията за нов ректор от *Обществения съвет* се внасят в *Събранието на професорите*, където се провежда таен избор. Резултатите от избора постъпват в Министерството на образованието и науката. Министърът на образованието и науката назначава новия ректор. Назначаването на Ректора от Министъра не е новост. За българското висше образование тази практика е продължила десетилетия съгласно Отдел Е на Закона за народното просвещение. При големи нередности във функционирането на висшето училище и нарушаване на обществения интерес Министърът на образованието и науката има правото (и задължението) да отстрани ректора. Тогава управлението на висшето училище се поема от Проректора със задължението в месец и половина срок да се проведе нов избор.

Заклучение

Примерният модел на управление на държавните висши училища, изложен по-горе, е в близко съответствие с начина на управление на единствения, най-голям и най-успешен пълен български университет –

Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – от създаването му до приемането на първия български Закон за висшето образование през 1947 г. Процедурните правила по прилагането на този модел са описани с големи подробности в правилниците на Университета – литература, която е напълно достъпна и в нашите дни. Българският университет на времето в голяма степен копира германския университетски модел. И сега в Германия повечето от университетите се управляват така или по подобен начин. Затова моделът на управление, който се предлага в настоящата статия, е една подходяща адаптация на два близки модела – този на българската университетска традиция и този, който сега е в основата на университетската дейност в част от големите и силни в научен план европейски страни.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

Toshev, B.V. (2015). What is higher education for: a review with recommendations. *Bulgarian J. Science & Education Policy*, 9, 169-229 [In Bulgarian].

MODEL FOR THE MANAGEMENT OF STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The Act of Higher Education was adopted in 1995. With it, Bulgaria became part of the European educational area, where higher education is structured in three cycles: (1) the basic one leading to the Bachelor's degree; (2) additional qualification and specialization leading to the Master's degree and (3) scientific training which ends with the educational and scientific degree "doctor". Over the years, this Act has shown defects mainly related to the inability of the state to exercise control over the activities of state higher

education institutions, which is often not of public interest. That is why the adoption of a new Act on Higher Education is a pressing necessity. This article offers a new model of state university management.

✉ Professor B.V. Toshev
University of Sofia
1 James Bourchier Blvd.
1164 Sofia, Bulgaria
E-Mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

© 2018 BJSEP: Author

